

МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра практичної психології

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВДПП 2.2.2 «Групова психотерапія
та допомога в екстремальних ситуаціях»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»
спеціальність 053 «Психологія. Практична психологія»
Факультет філології та масових комунікацій

2020-2021 рік

Робоча програма «**Групова психотерапія та допомога в екстремальних ситуаціях**» для студентів першого (магістерського) вищої освіти освітньо-професійної програми «Практична психологія» спеціальності 053 «Психологія. Практична психологія»

Розробник: старший викладач кафедри практичної психології Ткач Ірина Олександрівна

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри практичної психології
Протокол від «27» серпня 2020 року № 1.

В.о. завідувача кафедри практичної психології (Варава Л.А.)
«27» серпня 2020 року № 1

© Ткач І.О., 2020 рік

© МДУ, 2021 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки (шифр і назва)	Вибіркова дисципліна професійної підготовки	
Модулів – 2	Назва ОПП «Практична психологія» Спеціальність 053 «Психологія»	Рік підготовки	
Змістових модулів – 3		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – не передбачене робочим навчальним планом		Семестр	
Загальна кількість годин – 180			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних –4 самостійної роботи студента - 8		Освітній рівень перший (магістерський)	Лекції
	28 год.		12 год.
	Практичні, семінарські		
	32 год.		12 год.
	Лабораторні		
	год.		год.
	Самостійна робота		
	118 год.		154 год.
	Індивідуальні завдання		
	2 год.		2 год.
Вид контролю			
залік			

Примітка:

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%): для денної форми навчання – 0,5 для заочної форми навчання -0,154

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: розширити знання студентів про основні сучасні психотерапевтичні школи та ознайомити з практичними методами та вправами.

Завдання курсу: є підготовка в теоретичному та практичному плані до вивчення основ психотерапії, які являють собою введення до фундаментальних основ психотерапії. Ознайомлення з основними терапевтичними методами та школами (психоаналітичною, когнітивною, поведінковою, гуманістичною та ін.)

Місце навчальної дисципліни в системі професійної підготовки фахівця.

Навчальна дисципліна «Групова психотерапія та допомога в екстремальних ситуаціях» відноситься до циклу професійної підготовки за вибором студента.

Передумови вивчення дисципліни. Вивченню дисципліни за ОП «Психологія. Практична психологія» має передувати опанування змістом навчальних дисциплін: «Основи психотерапії та психокорекції», «Загальна психологія», «Психологія девіантної поведінки».

Результати навчання. У ході вивчення курсу студент ОП «Психологія. Практична психологія» набуває такі компетенції:

Загальні компетенції:

ЗК-1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК-3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК-4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК-6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК-7. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК-8. Здатність розробляти та управляти проектами.

ЗК-9. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.

Спеціальні компетенції:

СК-1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики.

СК-3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.

СК-4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.

Відповідно до ОП «Психологія. Практична психологія» у студентів формуються такі **результати навчання:**

ПР 1. Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

ПР 4. Робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій.

ПР 5. Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість.

ПР 6. Розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість.

ПР 8. Оцінювати ступінь складності завдань діяльності та приймати рішення про звернення за допомогою або підвищення кваліфікації.

ПР 9. Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та

загальнолюдські цінності.

У результаті вивчення курсу «Групова психотерапія та допомога екстремальних ситуаціях» студент повинен

знати:

- знати основні теоретичні основи розглянутих психотерапевтичних напрямків, теорії особистості, теорії психопатології, теорії психотерапевтичного процесу;
- оволодіти практичними прийомами, техніками, адекватно їх застосовувати у психотерапевтичній роботі з дітьми та їх сім'ями;
- знати та вміти вибудовувати терапевтичні відносини з дітьми та їх сім'ями;
- знати основні технології психотерапевтичної роботи та вміти аналізувати їх ефективність для кожного конкретного випадку.

вміти:

- проводити консультативну бесіду;
- встановлювати первинний контакт з пацієнтом;
- формулювати цілі та завдання психотерапевтичного впливу;
- застосовувати процедури та техніки психотерапії.

Обов'язкові та вибіркові розділи програми. Усі розділи програми є обов'язковими.

Тривалість вивчення індивідуального розділу. Вивчення навчального курсу здійснюється протягом одного семестру.

Форми та методи навчання. Лекція – монолог викладача з елементами активізації пізнавальної діяльності студентів. Семінарське заняття – закріплення студентами з допомогою викладача програмного матеріалу за задалегідь складеним планом. Індивідуальна робота студентів (ІРС) – самостійне виконання тематичних завдань, що супроводжуються консультуванням викладача. Самостійна робота студентів (СРС) – самостійне індивідуальне виконання тематичних завдань, яке не передбачає обов'язкового консультування. Підсумковий залік у кредит навчального часу не входить і проводиться для студентів, які мають можливість підвищити загальний бал за результатами навчання протягом семестру.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль I. Теоретичні та методичні аспекти основ психотерапії.

Тема 1. Поняття та основні етапи розвитку психотерапії.

Основні поняття психотерапії. Етапи становлення психотерапії (античність, середнє сторіччя, новий час). Відщеплення психотерапії від релігії і медицини. Науковий статус сучасної психотерапії. Моделі психотерапії. Теоретико- методологічний фундамент сучасної психотерапії. Психоаналіз як перша форма вневрачебної психотерапії. Еволюція психоаналізу. Проблеми інтеграції психотерапії та медицини, психотерапії і психології. Науковий статус сучасної психотерапії. Професійний етичний кодекс. Внутрішня психотерапевтична етика. Основні етичні принципи психотерапевтичної етики (анонімність, конфіденційність та ін.). Психологічний статус етичних принципів.

Тема 2. Цілі та завдання психотерапії.

Основні цілі психотерапії. Завдання сучасної психотерапії. Функції клініко-психологічних інтервенцій.

Тема 3. Теоретичні основи психотерапії.

Клінічні основи психотерапії. Психологічні основи психотерапії. Поняття «норми» та «патології». Психологія відносин за Мясищевим. Теорія установки Узнадзе. Поняття та типи психологічного захисту. Значення внутрішньо особистісного конфлікту. Соціально-психологічні основи психотерапії. Психофізіологічні основи психотерапії. Загальні фактори психотерапії. Загальний поетапний характер психотерапії.

Тема 4. Механізми і фактори лікувальної дії психотерапії.

Основні епохи досліджень ефективності психотерапії. Парадокс еквівалентності. Еволюція методів дослідження психотерапії. Особливості особистості пацієнта\клієнта. Особливості особистості терапевта. Проблематика психогенних захворювань. Ефект Плацебо. Фактор часу(довгостроковий, середньостроковий, короткостроковий і свєрхкраткостроковий тимчасові формати в психотерапії). Специфічні та неспецифічні фактори ефективності психотерапії. Особливості особистості пацієнта / клієнта. Особливості особистості терапевта. Особливості психотерапевтичних відносин. Проблематика психогенних захворювань. Специфічні і неспецифічні фактори ефективності психотерапії.

Змістовий модуль II. Концепції та метода психотерапії.

Тема 5. Характеристика методів та напрямків психотерапії.

Класифікація методів психотерапії за Олександровичем.

Загальна класифікація методів психотерапії.

Тема 6. Сугестивна психотерапія.

Поняття навіювання. Прямє та побічне навіювання. Плацебо-терапія. Методика «Маска». Аутосугестія. Аутогенне тренування за Шульцем. Ступені ауто сугестивного тренування. Гіпноз. Поняття навіюваності. Гіпнотерапія. Аутогіпноз. Еріксоновський гіпноз. Порівняльна характеристика класичного та еріксоновського гіпнозу.

Тема 7. Біхевіоризм та поведінковий напрямок.

Класичне обумовлення І.П. Павлова. Біхевіоризм обумовленості Уотсона.

Оперантний біхевіоризм Скіннера. Оперантна поведінка.

Тема 8. Особистісно-орієнтовані методи психотерапії.

Теорія особистісно-орієнтованої психотерапії. Цілі та завдання особистісно-орієнтованої психотерапії. Методичні підходи та прийоми. Механізми лікувальної дії особистісно-орієнтованої психотерапії. Усвідомлення (інсайт) та реконструкція відносин особистості. Рівні усвідомлення. Етапи психотерапевтичного процесу, особливості взаємодії пацієнта, психотерапевта та групи. Процес реконструкції відносин і формування нової поведінки пацієнта.

Тема 9. Психодинамічний напрямок.

Класичний психоаналіз. Теорія інстинктів. Стадії психосексуального розвитку. Теорія тривоги. Психологічні захисти. Психоаналітична характерологія та діагностика: антисоціальна, нарцистична, шизоїдна, параноїдальна., депресивна і маніакальна, obsесивна і компульсивна та істерична структура особистості. Психотерапевтичні взаємовідносини.

Тема 10. Гуманістичний напрямок.

Основні теоретичні положення. Основні напрямки клієнт центрованої психотерапії. Поняття «клієнт». Поняття «емпатія». Види емпатії. Патогенез неврозу. Механізми і техніки терапії.

Тема 11. окремі напрямки психотерапії. В.Райх, М.Еріксон. О.Лоуен, С.Гроф.

Основні положення та методи тілесно-орієнтованої психотерапії В.Райха. Характеристика еріксоновського гіпнозу, як одного з методів психотерапії. Біоенергетичний аналіз тіла О.Лоуена. Трансперсональна психологія С.Грофа: холотропне дихання.

Змістовий модуль III. Застосування психотерапії в екстремальних ситуаціях.

Тема 12. Поняття «норми» та «патології». Невротичні розлади.

Клінічні прояви психічної норми та патології. Принципи розмежування психологічних феноменів та психопатологічних симптомів. Феноменологія психічних проявів. Класифікація психічних та поведінкових розладів за МКХ-10.

Тема 13. Психотерапія при різних станах.

Психотерапія неврозів. Психотерапія аддиктивної поведінки. Психотерапія пограничних психічних розладів. Психотерапія при психічних захворюваннях ендогенного характеру. Психотерапія депресивних станів. Психотерапія творчістю М.Бурно.

Тема 14. Форми та стилі роботи психотерапевта.

Основні форми та напрямки роботи. Сучасні напрямки роботи психотерапевта. Основні показання до психотерапії. Критерії ефективності психотерапії та психокорекції. Методи оцінки ефективності психотерапії та психокорекції при різних порушеннях психічного здоров'я. критерії оцінки ефективності психотерапії та психокорекції при соматичних захворюваннях. Експериментально-психологічне дослідження динаміки станів клієнтів.

Тема 15. Особливості роботи психотерапевта з особами в екстремальних ситуаціях.

Поняття екстремальних та кризових ситуацій. Психологічні особливості особи, що потрапила у екстремальних ситуаціях. Види та форми робіт із клієнтами в особливих ситуаціях.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						Заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1													
Змістовий модуль I. Теоретичні та методичні аспекти основ психотерапії													
Тема 1. Поняття та основні етапи розвитку психотерапії	11	2	2			7	19	2	2				15
Тема 2. Цілі та завдання психотерапії													
Тема 3. Теоретичні основи психотерапії	11	2	2			7	10						10
Тема 4. Фактори та механізм дії психотерапії	11	2	2			7	10						10
Разом за змістовим модулем 1	33	6	6			21	39	2	2				35
Змістовий модуль 2. Концепції та методи психотерапії													
Тема 5. Характеристика методів та напрямків психотерапії	12	2	2			8	14	2	2				10
Тема 6. Сугестивна психотерапія	13	2	2			9	10						10
Тема 7. Біхевіоризм та поведінковий напрямок	13	2	2			9	10						10
Тема 8. Особистісно-орієнтовані методи психотерапії	13	2	2			9	14	2					10
Тема 9. Психодинамічний напрямок	13	2	2			9	10						10
Тема 10. Гуманістичний напрямок	13	2	2			9	10		2				10
Тема 11. Окремі напрямки психотерапії. В.Райх, М.Еріксон, А.Лоуен, С.Гроф	13	2	2			9	10						10
Разом за змістовим модулем 2	90	14	14			62	78	4	4				70
Змістовий модуль 3. Концепції та методи психотерапії													
Тема 12. Поняття «норми» та «патології». Невротичні розлади	14	2	4			8	19	2	2				15
Тема 13. Психотерапія при різних станах	13	2	2			9	10						10
Тема 14. Форми та стилі роботи психотер.	13	2	2			9	14	2	2				10
Тема 15. Особливості роботи психотерапевта з	15	2	4			9	18	2	2				14

особами в екстремальних ситуаціях.32												
Разом за змістовим модулем 3	55	8	12			35	61	6	6			49
Модуль 2												
ІНДЗ					2						2	
Усього годин	180	28	32	-	2	118	180	12	12	-	2	154

5. Темі практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1.	Поняття та основні етапи розвитку психотерапії	2	2
2.	Цілі та завдання психотерапії	2	
3.	Теоретичні основи психотерапії	2	
4.	Фактори та механізм дії психотерапії	2	
5.	Характеристика методів та напрямків психотерапії	2	2
6.	Сугестивна психотерапія	2	
7.	Біхевіоризм та поведінковий напрямок	2	
8.	Особистісно-орієнтовані методи психотерапії	2	2
9.	Психодинамічний напрямок	2	
10.	Гуманістичний напрямок	2	
11.	Окремі напрямки психотерапії. В.Райх, М.Еріксон, А.Лоуен, С.Гроф	2	
12.	Поняття «норми» та «патології». Невротичні розлади	4	2
13.	Психотерапія при різних станах	2	
14.	Форми та стилі роботи психотер.	2	2
15.	Особливості роботи психотерапевта з особами в екстремальних ситуаціях.	4	2
	Разом	32	12

6. Темі семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1.	-	-	-

7. Темі лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1.	-	-	-

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1.	Поняття та основні етапи розвитку психотерапії	7	15
2.	Цілі та завдання психотерапії	7	
3.	Теоретичні основи психотерапії	7	10
4.	Фактори та механізм дії психотерапії	7	10
5.	Характеристика методів та напрямків психотерапії	8	10
6.	Сугестивна психотерапія	9	10
7.	Біхевіоризм та поведінковий напрямок	9	10
8.	Особистісно-орієнтовані методи психотерапії	9	10
9.	Психодинамічний напрямок	9	10
10.	Гуманістичний напрямок	9	10
11.	Окремі напрямки психотерапії. В.Райх, М.Еріксон, А.Лоуен, С.Гроф	9	10
12.	Поняття «норми» та «патології». Невротичні розлади	8	15
13.	Психотерапія при різних станах	9	10
14.	Форми та стилі роботи психотер.	9	10
15.	Особливості роботи психотерапевта з особами в екстремальних ситуаціях.	9	14
	Разом	118	154

Самостійна робота над навчальним матеріалом передбачає: опрацювання лекційного матеріалу при підготовці до практичних робіт; опрацювання теоретичних і практичних питань з навчальної дисципліни.

Мета самостійної роботи – опрацювати додаткову інформацію з теоретичних питань, розглянутих на лекціях, що дозволяє одержати додаткові знання у поєднанні з аудиторним навчанням.

7. Індивідуальні завдання

Мета ІНДЗ – самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студентів і розвиток навичок самостійної роботи.

Зміст ІНДЗ. ІНДЗ – це завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, здобутих у процесі лекційних, семінарських занять та самостійного опрацювання навчальної літератури. Кожне із зазначених нижче питань необхідно законспектувати у вигляді коротких схем, тез тощо.

Питання до ІНДЗ:

1. Фізіологічний механізм впливу аутогенних тренувань на організм людини.
2. Основні принципи і поняття поведінкової психотерапії.
3. Методи активного впливу на стан людини.
4. Вплив психотерапії на негативні емоційні стани особистості.
5. Актуальність психотерапії в культурі сучасного суспільства.

6. Фази психотерапевтичного процесу в індивідуальній психотерапії.
7. Теорія особистості А. Адлера і основи індивідуальної психотерапії.
8. Метод Фельденкрайза (Тілесно психотерапія).
9. Використання когнітивної парадигми в психотерапевтичній практиці.
10. Сімейна психотерапія. Принципи, цілі та завдання.
11. Групова психотерапія: основний зміст, цілі, види.
12. Релаксація по Ж. Джекобсону.
13. Гіпноз. Транс. Сугестивність. Загальне та різне.
14. Захисні механізми по А. Фрейд.
15. Поняття депресій та її класифікація.
16. Неврози. Розуміння неврозів різних шкіл.
17. Акцентуації характеру за Шмішеком і Леонгардом.
18. Еріксонівський гіпноз.
19. Історія становлення психотерапії.
20. Сугістивна психотерапія. Класифікація методів.

10. Методи навчання

При викладанні дисципліни застосовуються словесні, наочні та практичні методи навчання. Під час проведення лекцій використовуються такі словесні методи як розповідь, пояснення та наочні методи: ілюстрація, демонстрація.

Під час проведення практичних занять застосовуються наочні спостереження та словесні бесіди; студентами виконуються вправи: тренувальні, творчі, усні, практичні, технічні.

11. Критерії оцінювання

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять і має на мету перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять визначається викладачем, що проводить заняття. Застосовуються наступні види контролю: усне опитування під час занять.

Відпрацювання пропущених лекцій, практичних занять здійснюється під час консультацій (якщо пропуски без поважних причин – зараховуються без балів).

Результати опрацювання практичних занять та оцінки поточного контролю реєструються в журналі викладачем. Сума набраних балів має складати не менше 60 балів. Це відповідає мінімальній оцінці для отримання заліку (результат E за шкалою ECTS).

12. Засоби оцінювання

Під час вивчення навчальної дисципліни застосовується поточний контроль, за результатами якого (сумі отриманих балів) проставляється залік (за фактом виконаних робіт). Поточний контроль здійснюється у формі контролю систематичності та активності роботи студентів протягом семестру під час вивчення програмного матеріалу дисципліни, зокрема: виступи та виконання індивідуальних завдань, виконання практичних завдань; участь в обговоренні питань з певної теми; відповіді на запитання викладача.

13. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота															ІНДЗ	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	T15	40	100
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5		

T1, T2 ... T10 – теми змістових модулів.

Рейтингова система оцінювання знань

Кредитно-модульна система організації навчального процесу передбачає застосування модульного навчання за кредитами і охоплює зміст, форми та засоби навчального процесу, форми контролю якості знань та вмінь, навчальної аудиторної та самостійної роботи студента.

Змістовний модуль – це завершена, відносно самостійна, частина навчального курсу, що містить теоретичні та практичні завдання, систему навчально-методичного забезпечення.

Рейтингова система оцінювання – це система визначення якості виконаної студентом аудиторної та самостійної роботи і рівня набутих ним знань та вмінь шляхом оцінювання (в балах) результатів цієї роботи шляхом поточного та модульного контролю.

Рейтинг складається з суми балів за:

- аудиторну роботу (відвідування лекційних занять, робота на практичних заняттях);
- самостійну роботу (конспекти, опрацювання інформаційних джерел);
- індивідуальне навчально-дослідне завдання виконання творчих та інших індивідуальних завдань, проектів);
- залік.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

14. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення

Виконання завдань на практичних заняттях передбачено в аудиторії, яка обладнана мультимедійним проектором, екраном, дошкою настінною, що дозволяє оволодівати вміннями створення інформаційного наочного матеріалу тощо.

15. Методичне забезпечення

-

16. Рекомендована література

Базова

1. Александров А.А. Современная психотерапия. – М., МЕОпресс, 1998. – 460с.
2. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. – М: Независимая фирма «Класс», 2001. – 458с.
3. Вайнер И. Основы психотерапии. – СПб: «Питер», 2002. – 320с.
4. Гарфилд С. Практика краткосрочной психотерапии. – СПб: «Питер», 2003. – 360с.
5. Глэддинг С. Психологическое консультирование. – СПб: «Питер», 2002. – 288с.
6. Гулина М. А. Психотерапевтическое консультирование. – СПб., 1998. – 265с.
7. Карвасарский Б. Д. Психотерапия. – СПб: «Питер», 2000. – 320с.
8. Кондрашенко В.Т. Общая психотерапия / Кондрашенко В.Т., Донской Д.И. – М., 1997. – 425с.
9. Калмыкова Е.С. Психотерапия как объект научного исследования / Калмыкова Е.С, Кэхеле Х. – М.: Когито-Центр, 2000. – 256с.
10. Коттлер Дж. Психотерапевтическое консультирование / Коттлер Дж., Браун Р. – СПб: Питер, 2001. – 315с.
11. Лебедева Н. В. Путешествие в гештальт: теория и практика / Лебедева Н. В., Иванова Е. А. – СПб: «Речь», 2004. – 375с.
12. Макаров В.В. Психотерапия нового века. – М.: Академический проект, 2001. – 268с.
13. Прохазка Дж. Системы психотерапии / Прохазка Дж., Норкросс Дж. – М: «Олма-пресс», 2005. – 405с.
14. Роджерс К. Консультирование и психотерапия. – М: «ЭКСМО-пресс», 2001. – 285с.
15. Романин А.Н. Основы психотерапии. – М., 1999. – 415с.
16. Семенова Н.Д. Этические основы психотерапии. – М.: Когнито-Центр, 2000. – 435с.

17. Сидоренко Е. В. Тренинг и психотерапия по А.Адлеру. – СПб: «Речь», 2000. – 234с.
18. Чепмен А. Проблемно-ориентированная психотерапия. – СПб: «Речь», 2001. – 274с.
19. Эллис А. Гуманистическая психотерапия. – М: «ЭКСМО-пресс», 2003. – 248с.
20. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. – М: Независимая фирма «Класс», 1998. – 354с.

Допоміжна

1. Андерсен-Уоррен М. Драматерапия / Андерсен-Уоррен М., Р. Грейнджер. – СПб: «Речь», 2002. – 310с.
2. Бек А. Когнитивная психотерапия расстройств личности / Бек А., А. Фримен. – СПб: «Питер», 2002. – 256с.
3. Бек А. Когнитивная терапия депрессии / Бек А., А. Раш, Г. Эмери. – СПб: «Питер», 2002. – 356с.
4. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта. – СПб: «Питер», 2001. – 215с.
5. Декер-Фойгт Г. Введение в музыкотерапию. – СПб. «Питер», 2003. – 345с.
6. Джендлин Ю. Фокусирование. – М: Независимая фирма «Класс», 2000. – 245с.
7. Зейг Дж.. Психотерапия – что это? / Зейг Дж., Мьюнион Б. – М: «Класс», 1999. – 450с.
8. Копытин А.И. Теория и практика арт-терапии. – К., 2002. – 335с.
9. Кори Дж. Техники групповой психотерапии / Кори Дж., М. Кори, П. Колланэн, М. Рассел. – СПб: «Питер», 2001. – 465с.
10. Коттлер Дж. Совершенный психотерапевт. Работа с трудными клиентами. – СПб: «Питер», 2002. – 268с.
11. Макаров В.В. Избранные лекции по психотерапии. – М., 2000. – 32